



Új-Mexikó, az elvarázsolt föld

TÓTH LAJOS

Az amerikai Délnyugat, Utah, Colorado, Arizona és Új-Mexikó jól körülhatárolható földrajzi egységet képez. Számkra, akik itt élünk, szeretjük ezt a földet és minden máshol töltött időt száműzetésnek tekintünk, a határok is mást jelentenek. Nekünk a Délnyugat ott kezdődik, ahol a fennsíkok kiemelkednek a páratelt légóceánból, amely a Nagymedencét borítja, és amely termékenyvé téve a földet kenyeret ad a fél világ számára, és ott végződik, ahol a téli hideg győzelmet arat a napsugarak felett és hóval borítja a hegyeket és a völgyeket. Írásunk Új-Mexikóval foglalkozik.

Új-Mexikó területe 315 ezer km², közel három és félszer akkora, mint Magyarország, de lakossága csak másfél millió. Itt találkozunk a keletről fokozatosan emelkedő Nagymedence, a Sziklás-hegység és a nyugatnak húzódó fennsík (vagy Meza), amelybe a folyók festői, meredek falú kanyonvölgyeket vágtak a múltban, amikor a terület lassú kiemelkedésben volt. A Meza egyes részein a puhább üledékes kőzeteket az erózió eltávolította, és csak ott maradtak meg az eredeti magasságát bizonyító tanúhegyek, ahol keményebb kőzet takarja a fennsíkot. A Nagymedence keletről fokozatosan alacsonyabb magasföldre szakadozik és a Pecos folyótól nyugatra beleolvad a Sziklás-hegység déli nyúlványaiba. A Rio Grande folyótól nyugatra a magasföld kezdődik, északnyugaton a San Juan- és San Mateo-hegység nyúlik át Coloradóból.

Az életet jelentő vizet két folyórendszer hozza Új-Mexikóba. A Rio Grande Colorado államból folyik át és siet délné. A San Juan-folyó sok vizet szállít a nyugatnak futó Coloradóba, miközben átszeli az állam északnyugati szögletét. Ez a folyó vízgyűjtők láncolatát fűzi fel és fordítja a máskülönben száraz vidéket virágzó, öntözéses mezőgazdasági tájjá és kövér legelővé. Az állam délkeleti részén a világhírű *Carlsbad-barlangrendszer* formálódott ki a föld alatti vizek mézsköoldó és eróziós munkája következtében.

A magyar Alföld gyümölcsértéke 2000 napsütéses órájával szemben Új-Mexikóban ez az érték évi 3800 óra. A légáramlások, a nagy szabad felszín és a kiemelkedő szirtek Új-Mexikót természetes bázisává tették a sárkányrepülésnek és a hőléggalmozgatásnak.

A Sandia-hegység nyugati tövében, a Rio Grande völgyében, 1600 m magasságban terül el az állam legnagyobb városa, *Albuquerque*. A 400 ezer lakosú, tiszta, tágas és barátságos város csaknem mindent kínál, amit egy modern amerikai metropolis nyújthat. Az állam üzleti, szellemi és egészségügyi központja figyelemre méltó keverékét mutatja az indián, a spanyol és az angolszász kultúrának. Két egyetem

van, és a második világháború óta a város az úrkorszak technológiájának kutatási központja. A várost 1706-ban alapították és Albuquerque spanyol hercegről nevezték el. Az óváros utcái és a főter tele van galériákkal és ajándékboltokkal, spanyol, mexikói éttermekkel, és a közeli rezervációk indiánjai az utcán árulják kézműipari készítményeiket. A türkizgyöngyök, a kósár- és fazekasárak készítése ezeréves. A navajo indiánok szőnyegszövőse és az ezüstmunkái újabbak, a spanyol, a mór, a mexikói és az angol-amerikai hatást is tükrözik. A város üzletei közt, mint mindenütt a Délnyugaton, megtaláljuk az úgynevezett *pawn-shopokat*. Ezek az intézmények a régi indián-fehér cserekereskedelem zálogházaiból fejlődtek ki. Régen az indiánok nem bíztak a papírpénzben és nem fogadtak el bankjegyeket. Az indián az év során akkor jutott jövedelemhez, amikor beért a kukorica, vagy ha juhai gyapjút adtak. Az év más részében nem volt mit árucserébe adnia, és ha mégis vásárolni akart a körzeti kereskedelmi központban, magával vitt egy értékes takarót, egy puskát vagy egy türkizkészítést, hogy elzalogosítsa. Az indián az értéknek megfelelően vásárolt. A ő *pawn-ja*, azaz zálogtárgya a *pawn-szobába* került, amíg vissza nem váltotta. Ma a *pawn-shop* magánbank, amely vásárol, elad és kölcsönöket nyújt.

Az óváros főterén találjuk a San Felipe de Neri katolikus templomot. Az épület 1706-ból való és az *adobe* építkezési stílusjegyeit viseli magán. Az *adobe* agyagos sárból (vályog) készült téglá, amely a napon szárad ki. Az elnevezés arab eredetű, és a spanyolok hozták magukkal Európából, de az archeológusok ismernek olyan új-mexikói *adobe* házmaradványokat, amelyek 400 évvel a spanyolok érkezése előtti időből származnak.

Hogy Új-Mexikó történelmét megismerjük, látogassunk el az *albuquerque-i* múzeumokba. A Természettudományi Múzeum modern kiállítótermeiben az életnagyságú dinoszaurusz-modellek, csontvázak, egy működő vulkán és egy jégkorszaki barlang modellje, továbbá egy a múltba szállító időgép segít hozzá a geológiai

múlt megértéséhez. Új-Mexikónak vannak a legváltozatosabb ásványkincsei és a legnagyobb energiaforrásai az Egyesült Államokban. Évtizedek óta jelentős az olaj- és a földgáztermelés, óriási készletek vannak szénből, rézércből és színesfémekből. A napenergiával fűtött és hűtött *Albuquerque Múzeumban* egy állandó kiállítás a Rio Grande völgyének utolsó 400 éves történelmét mutatja be. Az első telepések az anasazi indiánok voltak, akik fokozatosan felhagyva a vadászattal a földművelésre tértek át. Ötletes öntözési kultúrával a félsivatag földjét termőre fordították, kukoricát, babot, tökféléket termesztettek. Adobe stílusú, a főterre csoportosuló, többemeletes házakból álló falvakat építettek, amelyeket a később érkező spanyolok *pueblo*knak, falunak neveztek el és az indiánokat *pueblo* indiánoknak hívták.

Az első spanyol hódítók 1540-ben érkeztek Mexikóból *Francisco Coronado* vezetésével, hogy újabb területeket szerezzenek és megtalálják a mondabeli Cibola hét aranyvárosát. Mindemellett, hogy nem találtak semmi elfoglalásra érdemes földet, Coronado kis csapatával átmaszírozta a fél kontinent. Távozása után a spanyolok hamarosan visszatértek, kolonizációs szándékkal. Az indiánokat munkára kényszerítették, és a támogatásukra érkező Ferenc-rendi szerzetesek a katolikus hitet szorgalmazták, tűzzel-vassal. Ezek a spanyolok mégis emberibbek voltak, mint Cortez barbár serege, amely civilizált indiánokat irtott ki az európai kultúra nevében Mexikóban.

Amíg keleten az angolok csaknem kizusztították vagy nyugatra ülték az indiánokat, addig itt, a Délnyugaton az indiánok megmaradtak ősi területükön. A spanyolok nem tudták kiejteni az indián szavakat, ezért spanyol neveket adtak a *pueblo*knak és lakosainak. Az első időkben a *pueblo* békés volt és túrte az idegen uralmat, de a hosszú évek elnyomása és főleg a régi indián vallások és szokások üldözése túrheterenné vált, és a *pueblo*ok felláztak. Noha sok indián felkelés volt az idők folyamán, a spanyol uralom a 17. század végére megerősödött a *pueblo*ok fe-



Taos Pueblo

lett. Amikor 1821-ben Mexikó függetlenné vált, Új-Mexikó ennek az új államnak a tartománya lett. A Santa Fe Trail megnyitása kedvező kereskedelmi lehetőségeket teremtett, és az érdeklődés keletre irányult. Az onnan érkező árukkal az angolszász kultúra is megvetette a lábát Új-Mexikóban. Az 1846-ban kitört amerikai–mexikói háborúban az amerikai hős, Stephen Watts Kearny katonáival elfoglalta *Santa Fét*, a fővárost és a földet amerikaiaknak nyilvánította. Új-Mexikót és Arizonát 1850-ben hivatalosan is az Egyesült Államokhoz csatolták. 1879-ben a vasútvonal elérte Albuquerque-t, és a város gyors fejlődésnek indult. 1912-ben Új-Mexikó állami rangra emelkedett. Az új gazdasági virágzás jeleként a második világháború alatt Los Alamos az amerikai atomfegyver-kutatás központja lett.

A háború utáni évtizedek polgárjogi változásokat hoztak Új-Mexikóban is. A pueblo indiánok új jogokat vívtak ki, akár csak a Mexikóból érkező és itt letelepedő latin munkások és a feketék is.

Albuquerque közvetlen környékén is sok a látnivaló. Nyugatra pár perces autótúrral elérhetjük az Indián Petroglyph Nemzeti Parkot, ahol ősi indián sziklarajzok vannak egy lávafolyásban. Nem messze, kissé nyugatra vannak az apró vulkáni halmok, amelyek későbbi lávakiomlések maradványai a puha vulkáni tufa tetején.

A Sandia csúcsra az Egyesült Államok leghosszabb függővasútján juthatunk fel. A berendezés a mintegy 4 és fél kilométeres úton 15 perc alatt, meredek falú kanyonok felett emel fel bennünket a csúcs 3235 méteres magasságába, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik Albuquerque-re, a messzi Colorado kéklő csúcsaira és a keleti lankás lejtők siflitéjére.

Ha időnk engedi és szeretünk gyalogolni, három és fél órás lefelé vezető úttal a csúcs csupasz szikláitól törpefenyveseken és fenyvördőkön át ismét elérhetjük a sivatagi magasföldet. Biológiai értelemben a Föld hét életzónájából négyen sétáltunk keresztül, mintha Alaszkából Mexikóba utaztunk volna. Ha figyelmesen járunk, láthatunk sziklás-hegységi vadjuhot, őzet,

szarvasokat, sok tarka madarat és esetleg a ritka aranyasokból is egyet-egyet.

Albuquerque-ből a fővárosba, Santa Fé-be igyekszünk. A Sandia-hegység keleti oldalán lévő Turquoise Trail-en haladva Golden városkában állunk meg. A közeli kanyonban találtak aranyat először a Mississippi-től nyugatra, 1826-ban. Mintegy 20 km-re északra van Madrid, egy hajdan virágzó szénbányász város, amely 1952-ben néptelenedett el, amikor a dízelmozdonyok nyugdíjba küldték a Santa Fé Társaság gőzmozdonyait. A szellemváros ma csaknem üres, de a házak egy részét restaurálták a turistáknak és főleg a filmeknek, akik sokszor forgatnak western filmeket a környéken. Cerillos türkizbányái adták az ösvény nevét a korai 1600-as években, amikor a spanyolok működő indián bányákat találtak itt. A türkiz a dél-nyugati indiánok szerint az istenek drágaköve, és földi birtoklása áldást, szerencsét, békességet és egészséget hoz. Ez a magyarázata nagy szerepének az indián ékszerkészítésben.

Cerillos után az emelkedő út Santa Fébe vezet. A tenger szintje felett 2340 méter magasan épült és 1609-ben alapított város a legmagasabban fekvő és legrégebbi főváros az Egyesült Államokban. A gazdag zenei program nyári, nemzetközileg ismert eseménye a Santa Fé Opera előadásai. Az oldalt nyitott nézőtér akusztikáját a hegyek adják. A kiváló program, az énekek és a zene színvonala a világ minden tájáról vonz látogatókat.

Santa Féből a Rio Grande völgyében épült látványos úton jutunk el Taosba, ahol a híres western festőt, Frederick Remington a táj szépsége mellett főleg a kultúra ragadta meg. A Rio Grande Gorge-hídon, 220 méteres magasságban a folyó felett áthajtva elérjük a híres síparadicsomot, a Taos Sky Valley-t. A hegycsúctól délre van a Taos Pueblo, ahol a tiwa indiánok élnek 900 éve.

Egy pueblo meglátogatása nemcsak egy pillantás egy más kultúrába, hanem egy tanulmány is a múltba. Új-Mexikó 19 pueblojának indiánjai öt különböző nyelvet beszélnek: tewa, tiwa, towa, keresz és zuni

nyelveket. Minden puebloának megvan a maga saját szociális, politikai és kormányzói függetlensége és esetleg jövedelmező üzleti élete is, mégis az indián pueblok a legismertebbek ceremóniális táncaikról, ékszereikről és fazekasáruikról. Fesztiválok idején a pueblok zsúfoltak a látogatóktól. A házak belülről szegényesek, de tiszták, és a dekoráció vallásos és tradicionális jellegű.

A hajdan nomád apacs és félnomád navajo indiánok ma rezervátumokban lévő falvaikban élnek Új-Mexikó északi, délkeleti és nyugati részein. A préri-indiánokkal rokon kultúrájuk, szokásaik ezüstékszerkészítésük, szőnyegszövésük és történelmük külön tanulmányba kíváncskozna.

Az észak-amerikai indiánoknál nem alakult ki írásbeliség. A hagyomány és a kultúra szájhagyománya útján száll nemzedékről nemzedékre. Ezek angol nyelvű rögzítése mindenki rendelkezésére áll a könyvtárakban, és tanulmányozásuk más szempontból világítja meg az indiánok és a fehérek konfliktusait, mint az amerikai történelemkönyvek.

A Carlsbad-barlangot 1901-ben egy cowboy fedezte fel. A vastag mészkőrtegekbe a felszín alatti vizek vágtak barlang-rendszert az elmúlt 4-5 millió év során. A háromórás út 250 méter mélyen, hajdani folyómedrekben és termeken át vezet az időtlenség hűvös, süket, vak világába. A nagyterem 22 emelet magas kupolája alá 14 futballpálya férne el. Tavasztól késő őszig különleges látványosság alkonyatkor a barlangot elhagyó denevérek százzezreinek kavargó, füstszerű repülése.

A Fehér Homoksivatag Nemzeti Emlék (White Sands) a világ kevés gipszszivatagának egyike. Itt az alkalom, hogy ismét gyermekek legyünk. Senki sem lát bennünket, amikor a 10 méteres dűnekről bukfacezünk, gurulunk le újra és újra, vídám kiáltozások közben. Sokan azt gondolják, hogy a sivatag élettelen, de az ide látogató csodálkozással látja az alkalmazkodó növényi és állati életformákat. A legtöbb állat a forró nappali órákban nem látható, de kora reggel, késő délután és este a környék megelevenedik, rovarok, rágsálók, hullók és madarak jelennek meg.

A nemzeti parkokat látogatva Theodore Roosevelt, a századforduló amerikai elnöke, a volt cowboy, vadász, felfedező, író és természettudós jut eszembe, aki elsőnek szorgalmazta a természeti kincsek megvédelmezését. Az ő kezdeményezése nyomán vált lehetővé, hogy világszerte megmaradt számunkra az a rengeteg természeti szépség, amit a modern ember olyan gondatlanul herdált volna el. Életrajzából idézünk: „Ismerjük a kemény munkát és a nehéz időket, a szomjúságot és az éhezést... Láttunk meghalni embereket munka közben, de ugyanakkor éreztük a munka dicsőségét és élveztük az életet.”

E gondolatok összefoglalják azt, amit a Délnyugat nyújtani tud, mert mindenben, amit itt találunk, közvetve vagy közvetlenül ott van a csoda, az emberi munka.